oly szépen értekezett a kevéssé ismert *Tavaszok* című novelláról, gyakorlatilag csak a szerkezetre ügyelve, akkor más esetekben legalább finomíthatta, árnyalhatta volna ezzel a szemponttal is műelemzéseit. Valószínűleg azért nem tette, mert öntudatlanul összemosta az általa választott nézőpontot és a filológiailag kimutatható hatást. Freudi alapon ugyanis akár Szophoklész is elemezhető, anélkül, hogy feltételeznénk róla, hogy olvasott Freudot. Viszont attól, hogy Csáth esetében van kimutatható hatás, nem kell azt hinni, hogy a novellák csupán itt, ebben a fogalmi keretben helyezhetők el.

Szajbély azonban van annyira jó irodalomtörténész, hogy ne billenjen át a végletekbe. Filológiai tudása megóvta attól, hogy eszmetörténeti ismeretei túlságosan elhúzzák. Rengeteg információt zsúfolt könyvébe; néhol valóban csak zsúfolt, mert érződik olykor az ürügy keresése: Csáth gyermekkori versének idézésére nem a legjobb alkalom az első kötet líraiságát emlegető korabeli kritikák szemléje. Szajbélynak vannak nagy felfedezései: a Kosztolányihoz intézett, kiadatlan Csáth-levél föllelése mutatja igazán, hogy komoly esélyei lehetnek még a Csáth-filológiának. Hiszen amíg össze nem szedi valaki a levelezést, addig aligha lehet választ adni arra a kérdésre, amit Szajbély is elkerül: mennyire érezték maguk közül valónak Csáthot a századelő irodalmi csoportosulásai? Kikkel volt egyáltalán kapcsolatban, valóban mindig el volt-e szigetelve az irodalmi élettől — valószínűleg nem —, s ha nem, akkor miért szerepelt oly ritkán a nemzedéki önszámbavételekben?

Ha erre egyelőre nincs is felelet, annyi biztos: Szajbély Mihály könyvének sikerült a ködoszlatás. Csáth Gézáról megvan az első, elfogultságoktól mentes, jó monográfia. A Cholnoky Lászlóról szóló művek bibliográfiája is gyarapodott egy tétellel — ez sem kevés, legalább emlékezetünkbe idéztek ismét egy fontos írót. *(Gondolat, 1989., Akadémiai, 1989.)*

SZILÁGYI MÁRTON

Koncsol László: Ütemező

„Oh jól vigyázz, mert anyád nyelvét bízták rád a századok" — így kezdődik Füst Milánnak az a verse, amely „utóhang helyett" rekeszti be a könyvet; de nem csak lezárja, hanem egyben fölé is emeli azoknak a csak praktikus céloknak, amelyekkel egy felületesebb olvasás jutalmazhatná meg az alkotói szándékot. Hiszen mikor a vers szubsztanciájáról, a lényegétől elválaszthatatlan megformálásról beszél Koncsol László, akkor a nyelvről szól, arról a kincsünkről, melynek eredete, forrása nem a fizikai munka, hanem az a világot teremtő „láthatatlan lángolás", amely bennünk is ott lobog. Ezt a bennünk munkálkodó lángot Füst Milán egyetlen kincsünkkel, a nyelvünkkel, „E nemes-szép alakzat"-tal azonosítja, amellyel szemben a felelősség, a vigyázás és a megőrzés kötelessége a legmagasabb rendű imperativusból nyeri időtlen érvényét.

Verstannal lépett a nagyobb nyilvánosság elé a kiváló csehszlovákiai író, akit ez ideig inkább gazdag ritmusú versei (szépirodalmi és — Duba Gyula

szavával — „művészetfilozófiai") fordításai, a felvidéki magyar irodalomról készült esszéi, kritikái, valamint értő műelemzései alapján ismerhettek meg eddig olvasói. Verstani tárgyú írásokat már korábban közölt a pozsonyi Irodalmi Szemlében, sőt e témából sorozatot is publikált egy pozsonyi lap, az Új Szó gyermekrovatában. Célja akkor is az volt, hogy — a verstan segítségével — megszerettesse a költészetet, elsősorban a leendő olvasókkal, a gyermekekkel. A szerző egy hosszabb opuszt tervezett, legalább háromrészest, amelyből egyet az időmértékes, egyet a hangsúlyos formáknak szentelt volna, egyet pedig a rímekre szánt. A tiszteletet parancsoló plánumnak komoly szakmai fölkészültséggel és élvezetes stílusban megírt első részét, a magyar nyelvű időmértékes verseléssel foglalkozó kötetet örömmel vehetjük kezünkbe — várván persze a folytatást is.

Az előszóban többször is fölhívja a figyelmet arra, hogy nem „rendszeres prozódiai kézikönyvet" (19. p.) ajánl olvasásra. Célját így határozza meg: „könyvünkben szinte kizárólag az időmértékes versritmus elemeit kívánjuk bemutatni; ezek az úgynevezett verslábak, a jambus, a trocheus, a daktilus, a pirrichius, a pentabrachisz és társaik". (9. p.) Diákoknak szánja könyvét, elsősorban a csehszlovákiai és jugoszláviai tanulóifjúságnak; s mindazok számára haszonnal forgatható a kötet, akiket izgat a szöveget verssé avató csoda: a ritmus. A szerző „szórakoztató alakban" (7. p.) kívánja közelebb vinni az érdeklődőkhöz a verstan lényegesebb alapfogalmait, pontosabban: a frekventáltabb verslábakat. Verstan és „szórakoztató alak"! — legyinthet gúnyosan az olvasó, és a próbáltabbak talán arra gondolnak, hogy félre is teszik a könyvet, hiszen annyit becsapták már őket azok az ügyes mutatványosok, akik azt ígérték, hogy vezetésükkel szórakozva lehet matematikát vagy nyelvet tanulni. Az effajta hirdetésnek fölülő hiszékeny természetesen sem matematikával, nyelvvel, sem szórakozással nem találkozik azon az általában igen rövidre sikerült úton, amelyen vezettetni hagyja magát. S nem is találkozhat, mert az együtt indulók közül még olyanok is lemaradnak szép számmal, akik fölmérték, bekalkulálták az út hosszúságát, gyötrelmeit. Ez a könyv sem kivétel. Pontosabban nem lehetne kivétel, ha ilyen módon próbálna szórakoztató lenni. Itt azonban nem a sehová sem vezető széles út választásáról van szó, hanem inkább arról, hogy a mai olvasó számára bizonyára távolinak, első látásra még elvontnak is tűnő metrumelemeket olyan érdekes etimológiai, történelmi, irodalom- és kultúrtörténeti, valamint mitológiai megvilágításba helyezi a szerző, hogy az érdeklődve lapozgató nem állhatja meg, hogy tovább ne folytassa a könyvvel, a versformákkal való ismerkedést. S ekkor már fogoly, mert kíváncsivá tette őt az érdeklődést fölcsigázó előadásmód, a sok, megjegyzésre érdemes kultúrtörténeti adalék és a számos, csábító muzsikájú, szuggesztív ritmusú versrészlet, vers.

Az előszóban — miután ismertette célját — a magyar nyelvű hangsúlyos verselés történetének néhány fontos állomását veszi számba a szerző, majd utal arra, hogy a finnugor nyelvek közvetlenül, minden transzformáció nélkül, a nyelv prozódiájának természetéből következően képesek megjeleníteni, létrehozni időmértékes metrumokat.

Az első részben jobbára azokat a verslábakat mutatja be, amelyek a magyar költészetben termékenyeknek mutatkoztak, vagy legalább kimutathatóak. Minden lábnak külön fejezetet szán. Ez az ismeretközlési módszer igen alkalmas arra, hogy az adatok ne egyvégtében zúduljanak rá az olvasóra,

hanem könnyebben befogadható kisebb csomagokban kapja azokat. (Persze a folyóiratbeli megjelenés terjedelmi korlátai is megnevezhetőek egyik ok gyanánt.) A kiválasztott ütemfajtákat egy többé-kevésbé azonos szempontsor alapján ismerteti, így maga a bemutatás is ritmikus, ami viszont a jobb, a könnyebb érthetőséget szolgálja; emellett figyelemfenntartó szerepe is van, mert a második-harmadik fejezet után — megismervén az előadásmód szempontjait — az olvasó már irányított várakozással fog hozzá az újabb részekhez. Először általában a kiválasztott láb nevének etimológiai elemzésével találkozunk. A nyelvtörténeti szemle — szerencsére — nem feneklik meg a grammatikánál, mert a korabeli görög életvitel, kultúra sok olyan összetevőjéről is hírt kapunk, amelyek kapcsolatosak a versláb nevével, keletkezésével, elterjedésével. Ezután a költő érzékenységével utal azokra a hangulatokra, azokra a (nem denotáción alapuló, hanem inkább konnotatív) „jelentésekre", amelyek az egyes lábakat mint szemantikai aurák körülveszik. Példákat az antik, de főleg a magyar költészetből hoz Erdősi Sylvester Jánostól Weöres Sándorig. Az idézetekkel legtöbbször nem csak bemutatja, illusztrálja a szóban forgó verslábat, hanem funkcionális elemzést is végez, mert felhívja a figyelmet az egyes ritmusváltozatok kifejező szerepére is. A lábak karakterének, jellegének leírásakor gyakran hív segítségül zenei szakkifejezéseket, és egyéb tekintetben is elmondható, hogy a muzsikára vonatkozó megjegyzések alkotják a könyv utalásrendszerének jelentős részét. A zenei korrelációk révén fölsejlik a művészetnek az a szinkretizmusa, amelyet — látszólag — megsemmisített, eltüntetett a differenciálódás. A költészet akusztikai megszerkesztettsége, hangszereltsége azonban újból és újból visszavarázsolja, életre kelti az eredeti tagolatlanságot. Koncsol László főleg Bach, Bartók és Sztravinszkij zenéjére mutat gyakrabban, amikor valamelyik, az antik verslábakba is belezárt ritmusfajtát melódiába rejtve is meg kívánja jelentetni. Hiszen mindkét formavilág olyan, mint a kristály, amely a mulandó létét feltevő és megvalósító formán, a kristályrácson keresztül egy állandóbb formáltságot közvetít és szuggerál az őt néző számára.

Az egyes fejezeteket mindig saját versével zárja le, amelyek a tárgyalt, több oldalról is megközelített lábakat fülbemászó, csengő, lüktető szövegek segítségével újból, költőileg is megjelenítik, megteremtik. S hiába „programversek" is ezek a fejezetzáró szövegek, legtöbbje mégis fölül tud emelkedni az elsődleges célon, a metodika támogatásán, szolgálatán, és ancillából reginává nemesedve foglalhatja el helyét a szuverén műalkotások között. Úgy tűnik, e szövegeivel érdekes műfajt is teremtett Koncsol László: azt a lírai verstípust, amely egyszerre — és akartan, tudatosan — képes metodikai és esztétikai követelményeknek is megfelelni. (Mindezek ellenére azt gondoljuk, megemlíthetünk néhány észrevételt, amelyek nem csorbítják, inkább csak árnyalják, színezik a műről kialakított elismerő véleményt, hisz ezek a megjegyzések a lényeget nem érintik, inkább csak technikai jellegűek. Az egyik a lábak jelölésére vonatkozik: amikor az ütemhatár szó belsejébe kerül, szerencsésebb kötőjellel érzékeltetni a szótagok összetartozását. A lejtés nélküli lábak esetében általában arzikusnak tartja az első szótagot, bizonyára azért, mert ez szokott hangsúlyos lenni; a lejtéssel bíró lábaknak viszont a 2 morás szótagját jelöli arzikusnak — mert azok. A szándék érthető, a fogalomhasználat azonban így összemossa, s nem összebékíti az időmértékes és a hangsúlyos rendszert. Szükség lenne világosabban különbséget tenni a szótag

grammatikai és verstani fogalma között. És végül: valóban aránytalanul kevés szó jut a magyar költészet legfrekventáltabb verslábára, a jambusra.)

A lábak után a versenynek metrikai értelemben legmagasabb rendű struktúráiról, a strófákról, strófaszerkezetekről szól. Előadásmódja hasonlít az előző részhez: előbb a forma keletkezéséről, korai megjelenéséről beszél, majd áttér a magyar átvételre, az első szövegekre, szól a formai követelményekről, azok esetleges változásairól, módosulásairól, s a fejezeteket itt is saját költeményével zárja le. Új jelenség ebben a részben a genetikus megközelítés alkalmazása: az egyes strófákat reprezentáló szövegeket gyakran nem csak kiválasztott, elsődleges célja: a verstan, a formatan felől közelíti meg, tehát nem csak a formakincs kialakulásáról, s esetleg annak funkciójáról beszél, hanem olyan megjegyzéseket, magyarázatokat fűz nem ritkán hozzájuk, amelyeknek tekintélyes részét keletkezéstörténeti adalékok teszik ki. Némely szerkezetről lakonikusabban szól (hexameter, disztichon, leoninus, anakreoni sor), másokat részletesebben tárgyal (szonett, alkaioszi, sapphói strófa). A görögségnek főleg arról a korszakáról ír nagyobb melegséggel, amely Alkaiosz és Sappho életútját magyarázza, s olyan bensőségesen és empátiával beszél, hogy sorai az olvasót szinte átringatják a Kr. előtti 600-as évekbeli görögökhöz. Részletesebben azokba az eseményekbe avat be, amelyek ekkor Leszbosz szigetén történtek, s a kor kulturális szokásainak, szellemi életének is részesévé tesz. Emellett még a térség történelmi eseményeibe is beágyazza mindezt, elsősorban úgy, hogy utal az ekkori görög és zsidó história kapcsolatára. Az ajánlott (79., 137.) zsoltárokat ismétlő olvasó lelke megborzong attól a fölismeréstől, hogy a történelem miként ismételte és ismétli önmagát. A korabeli görög életformára hivatkozva gyakran említi a táncot, amely az antikvitásban bizonyára forrása lehetett az időmértékes metrumoknak. A táncnak és a versnek ez az ősi viszonya idézi emlékezetébe azt a Sinka-verset (Anyám balladát táncol), amely e kapcsolatnak XX. századi továbbéléséről tudósít.

Az eredeti görög metrumok több sajátossága, azok értelmezése nem egyöntetű a szakirodalomban. A latin közvetítés már egyértelműbb képleteket ad. A szerző jó — pedagógiai — érzékkel fordul a mi antik formáinkat elsősorban meghatározó latinság felé. (S ide kívánkozik egy megjegyzés: a strófák ismertetése előtt hasznos lehetett volna röviden kitérni a fontosabb prozódiai licenciákra, hogy világosabbá váljék az olvasók számára a „közös" szótagok mibenléte, természete.) Az időmérték-változásokra épülő strófákon kívül beszél olyan szerkezetekről is (felező tizenkettes, Balassi-strófa, rokokó versszak), amelyeket a szakirodalom általában magyarosaknak tart. (A felező tizenkettősökről, költészetünknek erről az alapvető sorfajáról méltánytalanul röviden emlékezik meg, és megállapításai róla — bár védhetőek — nem illeszkednek eléggé verstani hagyományainkhoz. Zavaró az alexandrin itteni szerepeltetése is.) Egy rövid fejezetben villantja fel a magyar költészet rímtörténetének előidejét.

Az eddigi írások a verstan körébe tartoztak, az utolsó azonban — amely egy kicsit meg is bontja a kötet egységét — a folklór, az orális szövegek világába vezet, és a népdalokról, valamint azok keletkezéséről szól.

A bevezető mondatokban már említett, a könyvet lezáró vers nem csak transzcendens perspektívába állítja a nyelvet, az anyanyelvet, hanem éppen e perspektívából apellál a miatta érzett felelősségre, és sarkall az érte véghezvitt cselekedetekre. *(Zenit Könyvek, 1990.)*

KOVÁCS KRISTÓF ANDRÁS